

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2013

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

Memorandamu leyi yi na 23 wa tipheji.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**A1: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****Swa ndzi kweva – BM Ngobeni****4: Swo tiyela hi lava xikhwama xo enta**

Mutlhokovetseri u kombisa leswaku vanhu lava va kotaka ku fikelela phetiroli leyo durha hi lava va nga na mali yo tala. U tirhisa rito 'xikhwama' ku vula nchumu lowu ku vekiwaka kumbe ku hoxiwaka mali kumbe swilo swo karhi leswaku swi hlayiseka, kasi nsinya wa riendli 'enta' ri vula ndhawu leyi yi nga celeka yi ya ehansi swinene. Hikokwalaho loko mutlhokovetseri a tirhisa xivulwahava 'xikhwama xo enta' ku kombisa leswaku vanhu lava va fikelelaka xiyimo lexi hi lava va nga fuma.√√

10: Minkhamu yo nuha yo mbvee!

Mutlhokovetseri u tirhisa riviti 'nkhamu' leri vulaka duku kumbe nceka wo handzuriwa wu lala lowu vamanana na vakhegula va wu bohaka ekhwirini laha ku tumbeleke, laha va bohelaka mali ya vona leswaku yi hlayiseka. U tirhisa riencisi 'mbvee!' leri kombaka mukhuva lowu nchumu wu nuhaka hi wona ku komba leswaku lomu va vekaka kona mali a ka ha ri na nchumu. Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku minkhamu ya vakhandziyi lava a ya ha ri na mali hikwalaho ko tshamela ku hakela mali ya swo famba hi swona.√√

13: Leswi swi vangela rixaka ku kecela hi vutomi

Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku vanhu va rila hikwalaho ka vutomi lebyi byi va tikelaka, u tirhisa nsinya wa riendli 'kecela' leri vulaka ku vavanyana loku munhu a ku twaka emenweni loko a phorhile nchumu wo fana na ribye. Nakambe mutlhokovetseri u kombisa leswaku a ko va vanhu vo karhi ntsena lava va tikeriwaka, kambe i rixaka hinkwaro leri tikeriwaka hi xiyimo lexi xo tlakuka ka tihakelo ta phetiroli.√√

15: Va boheka ku ya xokola na leyi a va yi khonetile lomo

Mutlhokovetseri u tirhisa nsinya wa riendli 'xokola', leri vulaka ku teka nchumu wo karhi hi ku tirhisa mhandzi kumbe nchumu wo karhi u tlhavetela hi xikongomela xo humesa leswi nga endzeni. Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku loko vanhu va lava ku teka tendzo va boheka ku pambula mali leyi a va yi hlayisile. U tirhisa nsinya wa riendli 'khonetile' leri ri vulaka ku veka nchumu eka ndhawu leyi swi nga kotekiki ku yi fikelela hi ku olova.√√

17: Mbilu yanga ya fufunha

Mutlhokovetseri u tirhisa xithathelo eka ntila lowu ku komba ndlela leyi mbilu ya yena yi vavaka hi kona. U tirhisa nsinya wa riendli 'fufunha' leri ri vulaka ku tshwa ka nchumu hi ndlela yo pfumala langavi. Mutlhokovetseri wa vilela no vaviseka emoyeni hi matlakukelo ya phetiroli.√√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MINTILA LEYI BOXIWEKE**[10]****KUMBE**

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO**Tshengwe ra lerhisa – MM Marhanele**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi ku tika loku nga kona loko wanuna a tekile vasati vo tala masiku lawa. Xitlhokovetselo xi ya emahlweni xi kombisa leswaku khale a swi olova ku teka vasati vo tala, hikuva swilo a swi nga durhi, a ku dyiwa swa le masin'wini naswona vasati va khale a va twanana hambiloko va tekiwile hi nuna un'we, kambe manguva lawa, a swi olovi ku endla leswaku va twanana na yona mhaka yo tekiwa va tele hi nuna un'we, a va yi twisisi.√√ (2)
- 2.2 Ntila lowu wu hlamusela leswaku wanuna loyi a lavaka ku teka vasati vo tala swi lava a va a tiehleketile swinene hikuva swa tika.√√ (2)
- 2.3 Mutlhokovetseri u tirhisa xikatsatinhlamuselo 'U ta twa u nga twi!' ku humelerisa mhaka ya ku tikeriwa loku vaka kona loko wanuna a tekile vasati vo tala.√√ (2)
- 2.4 'I ku tshama ehenhla ka mpukutu wa miseve'.√√/ Ntila wa 10.√√ (2)
- 2.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va tivonela eka timhaka to teka tshengwe hikuva masiku lawa swilo swa durha.√√ (2)
- (Amukela na tinhlamulo tin'wana leti twisisekaka.) (2)
- [10]**

KUMBE**XIVUTISO XA 3: XIKAMBELANTWISISO****Xikandza xa ndlala – JM Magaisa**

- 3.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi Vantima lava xanisekaka, va tirhisiwa ku lwa tinyimpi, va tirhisiwa ku hlawula hi nkarhi wa nhlawulo, va tshembisiwa leswinene leswi va nga swi kumiki emakumu ka mintirho leyi va yi tirheke.√√ (2)
- 3.2 Mutlhokovetseri u tirhisa riencisi 'dlu!', leri ri vulaka ku va munhu a nga ambalangi nchumu emirini kumbe ku sala erivaleni. Eka xitlhokovetselo ri vula leswaku Vantima lava va ondzile ngopfu, kutani va sala hi marhambu hikwalaho ko xaniseka.√√ (2)
- 'Vana lava i vana va Afrika'.√√ Ntila wa 10.√√ (2)
- Mutlhokovetseri u tirhisa xithathelo 'Ku vuyisa masirha ekaya', ku hlamusela leswaku lava va va ka va ponile enyimpini va vuya emakaya va nga ha pfuni nchumu, xiyimo xa vona xa rihanyu xi va xi nga ha tsakisi lero va nga lova nkarhi wun'wana na wun'wana.√√ (2)

- 3.5 Mbilu ya yena ya vava hi ku twela vanhu lava va xanisiwaka hi vusiwana. U sola vanhu lava va xanisiwaka hikuva a va cinci vonelo ra vona ra vutomi. Xikombiso: Vanhu lava a va tshiki ku hlawula lembe rin'wana na rin'wana hambiloko va swi vona leswaku a swi va pfuni nchumu.√√

(2)
[10]**KUMBE****XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO****XIVUTISO XA 3: XIKAMBELANTWISISO****Mi rhukane swikwembu – JM Magaisa**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi vubihi lebyi endliweke hi Vantima byo tshika ndhavuko no tsan'wa swikwembu na tihosi ta vona va landzelela Xilungu. Va na swiphiso hikwalaho ka swendlo leswi swa vona kambe a va nge pfuni hi munhu hikuva va lo tiendlisa. Va fanele va ya kombela ku rivaleriwa eka mikwembu leyi na ku tlhela va yi gandzela.√√
- 4.2 'Swi tshivelele mbholovisa swi ta khawula'.√√/Ntila wa 33.√√
- 4.3 Ntila lowu wu hlamusela leswaku mutlhokovetseri a nga na ntiyiso wo hetiseka, wa leswaku endzhaku ko xaniseka, Vantima lava va nga ha tshika swendlo swa vona swo hamboloka, va tlhela va gandzela swikwembu swa vakokwa wa vona leswi va swi tshikeke khale.√√
- 4.4 Mutlhokovetseri u tirhisa rihamari 'Ixi!', ku hlekula Vantima lava. U tirhisa xitwananisi 'mo', ku tshikelela leswaku a nga va tweli vusiwana kumbe ku rila na vona. Xivutiso lexi a xi lavi nhlamulo, kambe xi kombisa leswaku swirilo swa vona a swi pfuni nchumu, hikuva va lo tiendlisa va tshika ku gandzela swikwembu swa vakokwa wa vona.√√
- 4.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: A hi mhaka ya kahle, hikuva rixaka rin'wana na rin'wana ri fanele ri tinyungubyisa hi ndhavuko wa rona.√√

(2)

(2)

(2)

(2)

(2)

[10]

NA

**A2: SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO
(SWA BOHA LESWAKU MUKAMBERIWA A HLAMULA XIN'WE)**

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA

N'wana u tsemile mibya – GJ Maphalakasi

2: Ku tshinya n'wananga ndzi phurile byi hola

Mutlhokovetseri u tirhisa xivulavulelo 'ku phula byi hola', leswi vulaka ku ringeta ku cinca nchumu wo karhi lowu nga ta kala wu nga cinci. U hlamusela leswaku u karhele ku tshinya kumbe ku komba n'wana loyi mahanyelo lamanene, u kombisa leswaku u ringetile tindlela hinkwato to tshinya n'wana wa yena, kambe u tsandzekile.√√

8: Exikolweni a baleka, ndzi rhwala ndzi ya tikirheta

Mutlhokovetseri u tirhisa nsinya wa riendli 'tikirheta' leri ri vulaka ku veka nchumu wo karhi ehansi kumbe ehenhla ka nchumu wo karhi hi matimba, hi ku wu tshikilela, leswi hlamuselaka leswaku loko n'wana loyi wa yena a baleka exikolweni nkarhi wo huma wu nga si fika a n'wi tlherisela kona.√√

9: Hi nkarhi wa ndlala a ndzi hanyisa hi nkhamu

Rito 'nkhamu' i duku kumbe nceka leyi vamanana na vakhegula va yi bohaka ekhwirini leswaku va tiyelela va kuma matimba, van'wana va bohelela mali ya vona leswaku yi hlayiseka kona. Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku hi nkarhi wa ndlala a a nga dyi nchumu, kambe a a bohelela nkhamu lowu leswaku wu n'wi nyika matimba.√√

12: Ndzi vulavula ndzi ri swanga ndzi ku u pfukile nuna wanga

Mutlhokovetseri u tirhisa risivintalo 'swanga' leri ri vulaka ku va munhu a vulavula a ri yexe, kumbe ku vulavula a nga humeseli ehandle kumbe a va a ri ku ehleketeni swinene. U hlamusela leswaku a a ri ku ehleketeni leswaku hambiloko nuna wa yena a lovile khale, loko a vona n'wana loyi wa yena u ta n'wi tsundzuxa ku hlayisiwa tanihi loku a ku kuma eka nuna wa yena.√√

19: A ndzi hlantswa emahlweni ka vanghana va yena

Mutlhokovetseri u tirhisa nsinya wa riendli 'hlantswa' leri ri vulaka ku basisa xilo lexi thyakeke hi mati. U hlamusela leswaku n'wana loyi a a rhuketela mana wa yena hi ku n'wi byela timhaka leti a ti endlaka to kala ti nga ri kahle, leti endlaka leswaku a vonaka a ri mutswari wa swendlo swo biha swinene.√√

MAAVELO YA TIMARAKA: TIMARAKA TIMBIRHI EKA MINTILA LEYI BOXIWEKE

[10]

KUMBE

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO**N'wana u tsemile mibya – GJ Maphalakasi**

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi manana loyi a loveriweke hi nuna, a n'wi siya na n'wana wa jaha. Manana loyi u sarile a endla hinkwaswo swileriso swa nuna wa yena swo kurisa n'wana loyi, u hlamusela leswaku u karhele ku tshinya n'wana loyi, hikuva a nga twi loko a n'wi byela. U hetelela a landzula na mana wa yena.√√ (2)
- 6.2 'Ndzi lehisa mbilu ndzi ku i xihlangi'.√√/Ntila wa 25.√√ (2)
- 6.3 Mutswari loyi u herile matimba. U tikomba a ringetile tindlela hinkwato to tshinya n'wana wa yena, kambe wa tsandzeka ku ya emahlweni. A nga tivi leswaku i mani loyi a nga n'wi pfunaka.√√ (2)
- 6.4 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi lehisela mbilu tanihi mutswari, ndzi ya emahlweni na ku n'wi komba rirhandzu ra vutswari.√√ (2)
- 6.5 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka. Xikombiso: Loko vana va hina va hi dyohela hi nga karhali ku va rivalela, na ku tlhela hi va lehisela timbilu.√√ (2)
- (Na tidyondzo tin'wana leti ti twisisekaka.) (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa vuthokovetseri

RHUBIRIKI YO HLAHLUVA SWITSALWANA EKA VUTLHOKOVETSE RI RIRIMI RA LE KAYA KHUME RA TIMARAKA (10)	RIRIMI Xivumbeko, nkholukelano na maandlelelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiwaka eka switsalwana	Vuswikoti bya le henhla ngopfu Xivumbeko lexi andlariweke hi ndlela ya kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle swinene. -Miehleketo leyi vupfeke. -Ririmi, thoni na xitayili swi ringanerile no pfumala xihoxo.	Vuswikoti bya le henhla -Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Miehleketo leyi andlariweke kahle. Ririmi ,thoni na xitayili swi fambelana na xikongomelo. -Maandlelelo lamanene.	Vuswikoti bya le henhla nyana -Xivumbeko xa kahle, Swivulwa na tindzimana swi na nkholukelano. -Xivumbeko lexinene xa manghenelo, mahetelelo na tindzimana. -Miehleketo leyi khulukaka yi nga landzelelekaka Ririmi, thoni na xitayili i swo pfumala xihoxo.	Vuswikoti byo amukeleka -Ku na vumbhoni bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala miehleketo leyi khulukaka. -Swihoxo swa ririmi, thoni na xitayili. Swihoxo swa ririmi i switsongo, thoni na xitayili swi ringanerile Tindzimana to pfumala swihoxo.	Vuswikoti byo enela -Xivumbeko lexi nga na swihoxo. -Miehleketo yo ka yi nga andlariwangi kahle. -Vumbhoni bya swihoxo swa ririmi. Thoni na xitayili swo ka swi nga fambelani na xikongomelo. Ku na swihoxo swa ririmi leswi nga erivaleni. Thoni na xitayili a swi fambelani na xikongomelo xa matsalelo Tindzimana leti nga na swihoxo.	Vuswikoti bya madyondza -Maandlelelo yo tsana na xivumbeko xo ka xi nga kungahatiwangi. -Swihoxo swa ririmi na matsalelo yo hoxeka ma endla xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. Thoni na xitayili a swi fambelani na xikongomelo xa matsalelo -Tindzimana leti nga na swihoxo.	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelanga -A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi fikeleriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya xivumbeko kumbe maandlelelo. -Rirmi ro tsana, xitayili na thoni swo ka swi nga ri kahle. Ririmi ro phyama, xitayili na thoni leswi nga lulamelangiki -Ku pfumaleka ka tindzimana kumbe vun'we.
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka, vundzeni bya nkanelo na ku twisisa xitlhokovetselo.		7 80–100%	6 70–79%	5 60–69%	4 50–59%	3 40–49%	2 30–39%	1 0–29%

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA SWINENE</p> <p>-Vundzeni byo hlawuleka, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile.</p> <p>-Mahlamulelo ya vuswikoti bya le henhla: 90% + .</p> <p>Miehleketo ya le henhla swinene: 80-89%.</p> <p>- Mieheketo ya kahle leyi seketeriwaka hi vumbhoni byo huma eka xitlhokovetselo.</p> <p>-Matwisiselo ya kahle ya xitlhokovetselo.</p>	<p>7</p> <p>80-100%</p>	<p>8-10</p>	<p>7-7½</p>	<p>7-8</p>				
--	---------------------------------------	--------------------	--------------------	-------------------	--	--	--	--

<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLA</p> <p>-Vumbhoni bya le henhla bya nhlokomhaka byi hlamuseriwile, swiyenge hinkwaswo swi fikeleriwile. -Mahlamulelo hi vuenti. -miehleketo ya kahle yi nyikiwile yi huma eka xithhokovetselo. -Matwisiselo ya kahle ya xithhokovetselo.</p>	<p>6 70–79%</p>	<p>7½–8½</p>	<p>7–8</p>	<p>6½–7½</p>	<p>6–7</p>			
<p>VUSWIKOTI BYA LE HENHLANYANA</p> <p>-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka kahle. -Vuxokoxoko byo tala lebyi amukelekaka. -Miehleketo yin'wana ya amukeleka, kambe vumbhoni byo seketela a byi ringanelangi. -Ku kombisa ku twisisa xithhokovetselo</p>	<p>5 60–69%</p>	<p>7–8</p>	<p>6½–7½</p>	<p>6–7</p>	<p>5½–6½</p>	<p>5–6</p>		

<p>VUSWIKOTI BYO AMUKELEKA</p> <p>-Vundzeni lebyi faneleke, kambe ku pfumaleka miehleketo hi vuenti. -Miehleketo yin'wana ya kahle ku seketela nhlokohaka. -Miehleketo yo tala yi kaneriwile, kambe yi pfumala ku khorwisa. -Masungulo na matwiselo ya tsalwa na xithhokovetselo.</p>	<p>4 50–59%</p>		<p>6–7</p>	<p>5½–6½</p>	<p>5–6</p>	<p>4½–5½</p>	<p>4–5</p>	
<p>VUSWIKOTI BYO ENELA</p> <p>-Vuswikoti byo enelanyana ku nyika tinhlamulo. -Miehleketo yintsongo ku seketela nhlokohaka. -Nkanelo wo ka wu nga khorwisi na vumbhoni byo ka byi nga enelangi byo huma eka xithhokovetselo. -Mudyondzi a nga twisisangi xithhokovetselo</p>	<p>3 40–49%</p>			<p>5–6</p>	<p>4½–5½</p>	<p>4–5</p>	<p>3½–4½</p>	<p>3–4</p>

<p>VUSWIKOTI BYA MADYONDZA</p> <p>-Matwisiselo yo ka ya nga ri kahle ya nhlokomhaka. -Ku vuyelerisa mieheketo yo ka yi nga ri kahle. -Ku pfumaleka ka vundzeni byo enela. -Nkanelo wo pfumala nseketelo -Mudyondzi a nga twisisangi tsalwa kumbe xithhokovetselo.</p>	<p>2 30–39%</p>				<p>4–5</p>	<p>3½–4½</p>	<p>3–4</p>	<p>1–3½</p>
<p>VUWSIKOTI BYO KA BYI NGA FIKELELANGI</p> <p>-Mahlamulelo ya komba vuxaka na nhlokomhaka, kambe a swi olovi ku landzelela mieheketo leyi kaneriweke. -Ku tsandzeka ku hlamula xivutiso, miehleketyana leyi boxiweke yi pfumala vumbhoni byo huma eka xithhokovetselo. -Matwisiselo ya tsalwa na xithhokovetselo i yo tsana swinene.</p>	<p>1 0–29%</p>					<p>3–4</p>	<p>1–3½</p>	<p>0–3</p>

XIVUTISO XA 7: XITSALWANA**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- Hlongwane i munhu wa mavondzo, u vondzokela Chavalala loyi a a tirha ehansi ka yena, kasi Chavalala u amukela munhu un'wana na un'wana.√√√
- Hlongwane wa tikukumuxa, u lava ku chaviwa, kasi Chavalala i munhu wa ku titsongahata no xixima varhangeri va yena.√√√
- Hlongwane u rhandza ku holovela vatirhikulobye, Chavalala u vulavula kahle na vatirhikulobye.√√√
- Hlongwane u hleva Chavalala eka Mukhari na le ka vanghana va yena, kasi Chavalala a nga swi rhandzi swo hleva.√√√
- Hlongwane a nga wu tiva ntirho, kasi Chavalala u tiva ntirho wa yena hi ku hetiseka.√√√
- Hlongwane a nga na xifuva, u hatla ku rivala timhaka leti a byeriweke tona, kasi Chavalala u tsundzuka timhaka hinkwato hi ku hetiseka.√√√
- Hlongwane i munhu wo rhandza tin'anga, kasi Chavalala u tshemberile eka Xikwembu.√√√
- Hlongwane u na xinyanyu kumbe magugu, u tshembisa Mathebula ntirho ku ve na ntirho wa kona a wu si va kona, kasi Chavalala a nga nyanyuki hambileswi a a swi tiva leswaku poso yi fanerile yena.√√√
- Hlongwane u na ximbilwambilwana, u tshembisa ku ba Nsatimuni entirhweni, kasi Chavalala u na mbilu yo leha hambiloko a swi vona leswaku Hlongwane a nga n'wi rhandzi, a nga n'wi heleli mbilu.√√√
- Hlongwane i munhu wo rhandza byalwa, u ya na le ntirhweni a pyopyiwile, kasi Chavalala a nga nwi byalwa.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

8.1 Hikuva Sasavona a a tiva swinene hanyelo lerinene ra Nyeleti.√/A a n'wi teka tanihi sesi wa yena.√/A a ri munghana wa yena.√

(Nhlamulo yin'we ntsena.)

(1)

8.2 Exitichini xa maphorisa eGiyani.√ √

(2)

8.3 A a ya seketela Nyeleti, munghana wa nhwana wa yena Sasavona.√√

(2)

- 8.4 Mutsari u lava ku hi komba mhaka ya mavondzo, makwanga na rivengo leswi humelelaka emintirhweni.√√ (2)
- 8.5 Hikuva a a lava ntirho wa le PPE, lowu a a tshembisiwile wona hi Hlongwane.√√ (2)
- 8.6 Hivumbirhi bya vona i vanhu vo tshembeka, vo hanya hi ntiyiso.√ (1)
- 8.7 Phorisa Mlambo u lavisisa mhaka a nga si khoma muehleketeleriwa,√ kasi phorisa Navela u ri mhaka yo endla ndzavisiso yi ta heta nkarhi.√ (2)
- 8.8 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Sasavona u swi twile leswaku Hlongwane u na miehleketo yo hlongorisa Chavalala entirhweni leswaku a ta ngenisa munghana wa yena Mathebula.√ (1)
- 8.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta twa ku vava swinene. Swi vava ngopfu ku lumbetiwa hi nandzu lowu u nga wu endlangiki.√√ (2)
- 8.10 Efemeni ya PPE a ku yiviwile cheke yi ya hakela xikweleti xa Ephraim Chavalala eka O.K, kutani phorisa Mlambo a a ri ku endleni ka ndzavisiso wo kuma muyivi wa cheke leyi.√√ (2)
- 8.11 Ina, u swi kumile. U kumile xiphephana lexi a xi phutsaphutsiwile xi ri na minsayino ya Hlongwane yo ringana minharhu, na nsayino wa Brooks, na wona wu ri kanharhu.√√ (2)
- 8.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Hikuva Hlongwane u humesile Nyeleti ehofisini loko a ri karhi a tirha hi buku ya ticheke, kutani a sala a yiva tluka ra cheke.√√ (2)
- 8.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A nga endlangi kahle. Ku fojara minsayino ya vanhu i vugevenga lebyikulu laha loko mufojari o kumeka a nga pfaleriwaka ekhotsweni malembe yo tala.√√ (2)
- (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 8.14 Hikuva siku leri cheke yi nga yiviwa no hakelela xikweleti xa fanichara hi rona, Nyeleti a a tlilokile entihweni.√√ (2)

[25]

XIVUTISO XA 9: XITSALWANA**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

- Ku navela ka mufundhisi Tlhomandloti a ku ri ka leswaku vana va yena na ndyangu wa yena swi va na ku hetiseka.√√√
- Leswi swi endla leswaku a byela vana va yena leswaku va tlula hinkwavo eka hinkwaswo.√√√
- Mhaka leyi a yi humeleri hikuva Madambi mativula ya yena u na vusopfa naswona Nyiko rikitse ra muti a nga tlharihangiki eka swa tidyondzo.√√√
- Tlhomandloti u lava leswaku ndyangu wa yena wu va wona rivoningo ra mahanyelo lamanene ra ndhawu ya Chiawelo, Soweto na Joni hinkwaro kambe a swi vi tano hikuva Nyiko u hluvuriwa nguvu ya vufundhisi hikokwalaho ko endla vuoswi na noni N'waMdanisi.√√√
- Tlhomandloti u lava leswaku Vuchangana bya yena byi tshama byi hlayisekile kambe n'wana wa yena Madambi u lava ku teka Muqhoza a va nsati wakwe.√√√
- Madambi u nwa byalwa leswi a swi hambanela kule na vufundhisi bya tata wakwe na ku navela ka yena ka leswaku vana va yena va va swikombiso leswinene.√√√
- Vana lava va landzula ku letela ka tata wa vona ku fana na n'wana loyi a nga eka xifaniso xa le handle xa tsalwa loyi a landzulaka nhlana wa mana wakwe.√√√
- Hakunene mibya ya nyekanyeka hikuva vana va landzula vuhleteri na ku laya ka mutswari wa vona va endla leswaku ku letela ka tata wa vona ku nga humeleli.√√√
- Hinkwaswo leswi swi endla leswaku mufundhisi Tlhomandloti a hundza emisaveni hikokwalaho ka mbitsi ya vana va yena.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

KUMBE**XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO****MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

10.1	I n'wana wa yena Nyiko.√	(1)
10.2	Mufundhisi a vitanile vana va yena leswaku a ta va tshinya no va komba tindlela letinene.√√	(2)
10.3	Hi leswi Nyiko a nga tirhi kahle exikolweni hikuva a nga tlharihangiki.√√	(2)
10.4	Nyiko u dyondzerile vufundhisi leswaku muti wa ka Tlhomandloti wu ta tshama wu ri rivoningo.√√	(2)

- 10.5 Marito ya tata wa Nyiko ya vile xikhovolelo hikuva ematshan'weni yo va a vile mufundhisi lonene u endlile vuoswi na noni N'waMdanisi.√√ (2)
- 10.6 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta tsaka hikuva mutswari wa mina a swi ta tikomba leswaku a ndzi navelela leswinene.√√ (2)
- 10.7 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke hi vutomi bya Nyiko. Xikombiso: Hakelo ya xidyoho i rifu.√/Ku yiva swa dlayisa.√/Munhu u fanele a dyonzela ntirho lowu yena n'wini a nga ta va na vutihlamuleri eka wona, ku nga ri hi ku byeleteriwa hikuva a swi na mahetelelo lamanene.√ (1)
- 10.8 Nyiko u hluvuriwile nguvu ya vufundhisi hikokwalaho ko tsandzeka ku tikhoma a rhandzana na noni N'waMdanisi leswi kombisaka leswaku u tsandzekile ku kulula nyuku a tirha ntirho wa yena hi matimba ya yena hinkwawo.√√ (2)
- 10.9 I Madambi.√
Eka vaSoluka.√ / Eka Maduna.√ (2)
- 10.10 Mana wa yena i Mbhexe.√
Tata wakwe i Malulwana Maduna.√ (2)
- 10.11 A a ri na ku kanakana leswaku u ta amukeriwa eka Tlhomandloti tanihileswi Madambi a a ri Mutsonga yena a ri Muqhoza.√√ (2)
- 10.12 Mufundhisi Tlhomandloti u arile leswaku n'wana wa yena a teka nhwana wa Muqhoza a vula leswaku a nga swi tsakeli leswaku ntengo wa xihlovo xa Vutsonga wu pfindlusiwa hi rintihho ra n'wana wa yena.√
Va tekanile endzhaku ka rifu ra tata wakwe, mufundhisi Tlhomandloti.√ (2)
- 10.13 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke hi vutomi kumbe hi rirhandzu ra Madambi na Soluka. Xikombiso: Rirhandzu ra ntiyiso ra swi kota ku tiyisela xiyimo xin'wana na xin'wana.√ (1)
- 10.14 Maduna a a amukela munhu un'wana na un'wana, hambu i wa rixaka rihi kumbe rihi, kasi mufundhisi Tlhomandloti yena a a nga rhandzi tinxaka timbe.√ (1)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 11: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- Loko ku hlengeletaniwile le xitokofeleni mutshami wa xitulu u hlayile milawu ya vona ya le xitokofeleni.√√√
- U tlherile a hlayetela na mabyalwa lawa ya nga kona hi tinxaka ta wona, ku katsa xikhilimikhwiki (kill me quick) na badamandzikusecha, lawa mavito ya kona ya hlamuselaka swinene khombo ra wona.
- Mutshami wa xitulu u kombisile leswaku vasesi vo bula na vona va kona, a tlhela a va hlaya hi mavito ya vona.
- Mutshami wa xitulu u tlherile a hlekula vavanuna lavo chava vavasati, a va vula swichumani, leswi endleke leswaku un'wana na un'wana a nga swi naveri ku tshama a ri yexe.
- Matanato u rhumeterile Malisetlhana ku ya tshama na Mavhavaza ku endlela leswaku na yena a ta kala a wela endzingweni lowu Matanato a a ri eka wona.
- Matanato wa tibumabumile hi ku va a tiphina hi vutomi, a vula leswaku va fanerile ku ya hundza hi leka vaRhoda.
- Matanato u bohekile ku etlela eka vaRhoda hikwalaho ka xikombelo xa Rhoda kasi a va nga twananangi swona loko va suka le hositele.
- Matanato va n'wi tsundzuxile hi ku n'wi khomela mali kambe yena u te yena a hi xihlangi a nga ta khomeriwa mali ya yena, leswi swi endlile leswaku Rhoda na va ka vona va nwa hafu ya yona.
- Matanato u hetelerile a biwile hi vatsotsi va n'wi tekela na swiambalo laha a bohekeke ku ambala mpahla ya buti wa Rhoda.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)
X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 12: XIKAMBELANTWISISO****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 12.1 Hileswi a onhiwile hi Xihangalasi a tlhela a n'wi ala kutani a nga ha tshembi leswaku a nga ha pfuka a kumile vukati.√√ (2)
- 12.2 Xihangalasi.√
- Tshikani.√ (2)
- 12.3 N'waXirhami.√ (1)

- 12.4 Hileswi Topisa a a ri wanhwana loyi a a tikhomile kahle lero a a lulamerile ku aka muti tanihileswi Mavhavaza a a lava munhu wo aka na yena muti.√ (1)
- 12.5 A dyiwile ngopfu hi vavasati va le Joni laha un'wana a nga famba na vana va yena a tlhelela evukatini bya yena bya ntiyiso.√√ (2)
- 12.6 I Matanato.√
A va tshama swin'we kwale hositele ya Jeppe.√ (2)
- 12.7 U n'wi tsundzuxile leswaku a hambana na vavasati va le joni a tlhela a ya pfluxa muti wa yena na N'waXirhami.√√/Hi yena a nga n'wi pfuna ku kuma leswaku Rhoda a ri n'wana makwavo wa yena.√√ (2)
- 12.8 Hlupheka, hileswi Mavhavaza na Topisa a va hluphekile hi tindlela to hambanahambana, kasi Nkhensani, i ku khensa tinyiko leti va nga nyikiwa tona hi Xikwembu.√ (1)
- 12.9 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi twisisekaka leyi a yi kumaka hi Topisa. Xikombiso: Loko munhu a tikhoma a tlhela a tihlayisa u hetelela a kuma leswinene evuton'wini bya yena.√√ (2)
- 12.10 Hileswi mana wa yena a lovile a ha ri ntsongo swinene lero eka Topisa a a kumile mhani wo ta n'wi hlayisa.√√ (2)
- 12.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A ndzi ta tsaka. Hikuva swi kombisa leswaku a tiyimiserile ku tsakisa nuna wa yena.√√ (2)
- 12.12 Mukamberiwa u ta kombisa leswi a swi navelaka hi rirhandzu ra Topisa na Mavhavaza. Xikombiso: Ku va va hanya hi ku twanana ku ri hava timholovo na ku kokelana eka leswi a va pfa va kanerisana hi swona.√√ (2)
- 12.13 U wu pfuxile a tlhela a teka na hlantswa va tshama hi ku rhula na ntsako.√√ (2)
- 12.14 Mukamberiwa u ta nyika nkongomelo wa tsalwa. Xikombiso: Vuthomamahlo a byi lunghangi byi onha muti. √√/Hambiloko munhu a nga swi lavi ntiyiso wu ta tshama wu ri ntiyiso.√√ (2)

[25]**XIVUTISO XA 13: XITSALWANA****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- Boneka u tekerile N'waVukwele na N'waVusika nuna, a rivala leswaku siku rin'wana u ta lava ku pfuniwa hi vona.√√√
- Boneka a ala ku nyika Khegu ndhawu yo etlela loko a vuya hi le vukatini, a rivala leswaku na yena u ta hetelela a tirha a tiakela yindlu ya yena, laha a nga tshukaka a lava ku pfuneka eka yena enkarhini lowu taka.√√√

- Boneka u tsona Khegu mali ya rendzo, a rivala leswaku loko a a dyondzile a ta kota ku n'wi pfuna hi swin'wana leswi a ta swi lava na yena.√√√
- Boneka u tsona Khetani R5,00 a ta famba a lava ntirho, laha loko a tirha a ta tlhela a n'wi pfuna na yena.√√√
- Boneka a a nga hanyisani kahle na vaakelani va yena, vo fana na tatana Xitlhangu wa le Bush, a rivala leswaku siku rin'wana u ta lava ku pfuneka eka vona.√√√
- Boneka a a xanisa Khegu hi ku n'wi nyika mintirho yo tala, a rivala leswaku loko a n'wi khoma kahle a nga ta n'wi rivala na siku na rin'we.√√√
- Boneka a a tshamela ku holovela Xikweni a vula leswaku i mukhalabya a navela onge a ngo fa, Xikweni a kala a vula leswaku u ta n'wi tsundzuka loko a nga ha ri kona laha misaveni.√√√
- Boneka a a lava ku chelela Khegu chefu leswaku a ta fa, a rivala leswaku loko o n'wi tshika a hanya a ta n'wi pfuna siku rin'wana.√√√
- Boneka a a tsona Khegu na Khetani mali yo dya exikolweni, a rivala leswaku loko a hlayisa vana lava, na vona va ta n'wi hlayisa loko va hetile xikolo kumbe loko va kurile.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]**XIVUTISO XA 14: XIKAMBELANTWISISO****VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 14.1 U vula leswaku Boneka a a kurile ku ringana leswaku a nga tekiwa.√ (1)
- 14.2 Hikuva a ta karhatiwa ngopfu hi vafana lava va swigwamatshuku.√ A a nga vulavuli ntiyiso, hikuva a a lava ku ya n'wi endla nsati wa yena.√√ (3)
- 14.3 N'waVukwele i wansati wo kala ku titshemba eka vukati bya yena. Vavasati lava va titshembeke evukatini bya vona a va chavi nchumu.√√ (2)
- 14.4 N'waVukwele a vona mhaka leyi nga ta n'wi karhata ya ha ri ekule, a ala leswaku yi humelela hambileswi a a tsandzeka ku yi sivela leswaku yi humelela, kasi N'waVusika a nga swi koti ku vona mhaka leyi nga ta n'wi karhata ya ha ri ekule, u pfumelela xin'wana na xin'wana xi humelela.√√ (2)
- 14.5 Boneka u fikile eJoni a rhandzana na Xikweni, va tekana, N'waVusika na N'waVukwele va hlongoriwa.√ (1)
- 14.6 eBush.√ ePhalaborwa.√ (2)
- 14.7 Ku fikile mutirhelamfumo loyi a nga humesa Boneka na vana va yena endlwini leyi a va tshama eka yona eBush hikwalaho ko tsandzeka ku hakela mali ya rhente.√√ (2)

- 14.8 Hikuva Boneka a a nga hanyisani kahle na vaakelani va yena hi nkarhi lowu vutomi a byi n'wi fambela kahle.√√ (2)
- 14.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta va ndzi yile ndzi ya n'wi pfuna, hikuva munhu a nga fanelangi ku ttherisela xidyoho hi xidyoho.√√
(Amukela na matitwelo man'wana lawa ya twisisekaka.) (2)
- 14.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona wu fanerile. Boneka u xanisile vasati va Xikweni, N'waVukwele na N'waVusika xikan'we na Khegu loko yena vutomi bya ha n'wi fambela kahle.√√
(Amukela na mavonelo man'wana lawa ya twisisekaka.) (2)
- 14.11 Khetani u hlongorile Boneka na vana va yena endlwini ya tata wa yena, kasi Khegu u hlongorile Boneka endlwini ya yena eNamakgale.√√ (2)
- 14.12 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo xa yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku munhu i munhu hi van'wana vanhu, u fanele a hanya kahle na vandyangu na vaakelani va yena, hikuva siku rin'wana u ta lava ku pfuniwa hi vona.√√
(Amukela na switsundzuxo swin'wana leswi twisisekaka.) (2)
- 14.13 Ina, ra fambelana. Vito ra tsalwa i 'Vukosi i mberha', kasi na rona hungu ra tsalwa ri vulavula hi Boneka loyi a a ri na rifumo ro tala leri ri heleke ri dzudzeka ku fana na mberha.√√
(Timaraka i to seketela ntsena.) (2)

[25]**XIVUTISO XA 15: XITSALWANA****XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: YOO, NDZI TIDLELE MINOO!**

- Misery u ya eka munghana wa yena Florence a navela nhundzu ya yena ya le ndlwini.√√√
- Misery u lava ku tiva eka Florence ndlela leyi a kumeke nhundzu ha yona.√√√
- Ku lava ku tiva ka Misery a ku vangiwa hileswi a va tirha ntirho wo fana kambe yena a nga ri na yona nhundzu leyi ringanaka na ya Florence.√√√
- Florence u byela Misery hi Hadisa n'anga leyi a yi nyika vavasati murhi wo dlaya vavanuna.√√√
- Misery u ya eka Hadisa ku ya kuma murhi wo dlaya nuna leswaku a ta kuma mali.√√√

- Hadisa u nyika Misery murhi. Misery loko a ya ekerekeni u chela murhi eka kholodiringi a anakanya leswaku nuna wa yena u ta sala a yi nwa.√√√
- Vana va yena va rhanganga va vuya ekerekeni kutani loko va heta ku dya va nwa kholodiringi leyi nga cheriwa murhi va yi heta.√√√
- Murhi wu tirhile laha a wu nga kongomisiwangi kona. Leswi swi endlile leswaku Misery a tisola ku va a dlayile vana va yena ematshan'weni ya nuna loyi a a ta n'wi vuyerisa hi mali ya xitalo.√√√
- Ku rila ka yena loko a ta va a endlile xihoxo lexi swi komba swinene ku tisola eka xihoxo lexi a nga xi endla. Leswi swi komba leswaku ku na ku fambelana swinene eka vito ra xintlangwana na leswi swi humelelaka eka swimunhuhatwa swa xona.√√√

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15 (Minkutlunya yin'wana na yin'wana ya ntlhanu.)

X&R = 10

(TSUNDZUKA: TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)**[25]****XIVUTISO XA 16: XIKAMBELANTWISISO****XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu**

- 16.1 Emutini wa Magaza eNkowanowa.√ (1)
- 16.2 Hi ku va Chinghisa a nga fambangi loko Magaza a ta va a n'wi tsalerile papila a vula leswaku a nga ha n'wi rhandzi kutani a a tlhelerile eka rikwavo.√√ (2)
- 16.3 Swi vangwa hi ku va Magaza a a tibyerile leswaku Chinghisa a nga ha n'wi rhandzi kambe u rhandza Nokuthula loyi a nga hlangana na yena loko a ri exikolweni.√√ (2)
- 16.4 Hi ku va Magaza a kumile Nokuthula loyi a a vona a dyondzekile na ku va a antswa loko a n'wi pimanyisa na Chinghisa.√√ (2)
- 16.5 Ina. Va kona vavanuna lava yaka va ya tirha eJoni va vuya na vavasati van'wana kutani loko va fika emakaya va hlongola vasati va vona wa xitekwa.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 16.6 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena leri twisisekaka. Xikombiso: U nga dlayi nyoka u ndzuluta ta mincele ta ku vona.√√ (2)
- 16.7 U tikumile a onhile Lulu makwavo wa Nokuthula, kutani a tibyela leswaku loko a vilela u to n'wi hlongola hikuva na yena u hlongorisile van'wana.√√ (2)
- 16.8 Evhengeleni ra ka Score eGiyani. Ku vangwa hileswi Xitlhanyi a nga kumeka a yivile.√√ (2)

- 16.9 U yivile tihuku a ti veka epuremeni ya n'wana kutani mancingelani a n'wi kuma.√√ (2)
- 16.10 U tshama a kumeka a yivile swirhangisi evhengeleni leri.√√ (2)
- 16.11 A a lava ku sala a xavelela hi ku tshembisa mininjhere xin'wana na xin'wana lexi a a ta xi lava.√√ (2)
- 16.12 EKheto.√ (1)
- 16.13 A a lava ku duma hi ku va vadyondzi lava a va dyondzisaka va pasela ehenhla.√√ (2)
- 16.14 Ina. U tsundzuxiwile ko tala hi mhaka yo papalata ku yiva kambe hi ku va a swi toloverile a nga swi tshikangi.√ (1)
- (Nhlamulo i yo seketela ntsena.) (1)

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa Novhele na Ntlangu

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA	NKOKA WA MAHUNGU [15]		XIVUMBeko NA RIRIMI [10]	
	Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa		Xivumbeko, nkhlukulano, ririmi, maandlelo. Ririmi, thoni na maandlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.	
Khodi ya 7 80-100%	Vuswikoti bya le henhla swinene Timaraka ta 12-15	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+ . Vuswikoti bya le henhla ngopfu: 80-89% -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla ka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla swinene Timaraka ta 8-10	-Xivumbeko xa kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili, thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70-79%	Vuswikoti bya le henhla Timaraka ta 10½-11½	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambanahambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa. -Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hi hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla Timaraka ta 7-7½	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela. -Xitayili, thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlelo lamanene.
Khodi ya 5 60-69%	Vuswikoti bya le henhlanyana Timaraka ta 9-10	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanyana Timaraka ta 6-6½	-Xivumbeko xa kahle na nkhlukulano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana swi andlariweke kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.
Khodi ya 4 50-59%	Vuswikoti byo amukeleka Timaraka ta 7½-8½	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka Timaraka ta 5-5½	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkhlukulano wa miehleketo. -Swihoxo swintsongo swa ririmi, thoni na xitayili. -Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40-49%	Vuswikoti byo enela Timaraka ta 6-7	-Ndlela ya xiyimo xa le hansa xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa kuntsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi naswona wu na vumbhoni byintsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela Timaraka ta 4-4½	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwanga kahle. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili. -xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo.

Khodi ya 2 30-39%	Vuswikoti bya madyondza Timaraka ta 4½-5½	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, minkarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza Timaraka ta 3-3½	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwangi, leswi kavanyetaka nkholukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili swo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.
Khodi ya 1 0-29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi Timaraka ta 0-4	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva nhlamulo yi ri na vuxaka byintsongo ni nhlokomhaka. -Vumbhoni byo tsana bya xivumbeko lexi kunguhatiweke bya pfumaleka. Vumbhoni lebyi nyikiweke a byi na nseketelo wo huma eka tsalwa. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi Timaraka ta 0-2½	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ririmi ro tsana. Xitayili na thoni leswi hoxekeke. -Xitayili na thoni leswi swi hoxekeke -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka